

УДК 37.043.1(063)(477)(09)"190"

ПРОБЛЕМА РОЗДІЛЬНОГО НАВЧАННЯ НА МАТЕРІАЛАХ ЗІЗДІВ З ПРОБЛЕМ ОСВІТИ ЖІНОК (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Мачача Ю. М.

Стаття присвячена аналізу проблеми роздільного навчання на матеріалах двох з'їздів з проблем освіти жінок, проведених у Санкт-Петербурзі на початку ХХ ст. Завдяки першоджерелам висвітлено питання, які порушувались на з'їздах і торкалися проблеми роздільного навчання.

Ключові слова: жіноча освіта, чоловіча освіта, з'їзди, середня освіта, вища освіта.

Статья посвящена анализу проблемы раздельного обучения на материалах двух съездов по проблемам образования женщин, проведенных в Санкт-Петербурге в начале ХХ в. Благодаря первоисточникам освещены вопросы, которые поднимались на съездах и касались проблемы раздельного обучения.

Ключевые слова: женское образование, мужское образование, съезды, среднее образование, высшее образование.

The article is devoted to the analysis of the problem of separate education carried out on the basis of materials of two conventions on the problems of women's education which were held in St. Petersburg at the beginning of the 20th century. Thanks to the primary sources the issues of separate education touched upon during the conventions have been elucidated.

Key words: women's education, men's education, conventions, secondary education, higher education.

Постановка проблеми. Сучасний період національного відродження України супроводжується підвищенням інтересу суспільства до минулого свого народу. Не менш активно продовжують розглядатися питання, що вже неодноразово викликали увагу дослідників. Серед таких питань, які ще досі не втратили своєї актуальності, можна виділити проблему становлення і розвитку освіти в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., складовою якої є проблема роздільного навчання. Однак якщо освіта загалом досить детально досліджена з історичної точки зору, то деякі її складові (роздільне навчання чоловіків і жінок) не знайшли такого широкого вивчення, а розглядаються в контексті розвитку загальної системи освіти.

Аналіз сучасних дисертаційних досліджень, монографій, періодичних видань. Аналіз досліджень і публікацій щодо висвітлення питань, пов'язаних із проблемою роздільного навчання, показав, що окремі її аспекти висвітлено у публікаціях як сучасних науковців, так і в працях вчених дореволюційного періоду (переважно у монографіях, статтях, матеріалах роботи з'їздів з технічної, комерційної, професійної освіти) та загалом вони мали публіцистичний і агітаційний характер та розкривали специфіку розвитку чоловічої і жіночої освіти відокремлено, звертаючи більшу увагу на проблеми жіночої освіти.

Отже, аналіз наукової розробленості проблеми дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки відсутні цілісні дослідження, присвячені вивченню поставленої проблеми, зокрема й комплексному висвітленню того, як вирішувалася проблема роздільного навчання на матеріалах з'їздів з проблем освіти жінок.

Мета дослідження. Для розв'язання поставлених дослідницьких завдань ми взяли за мету проаналізувати першоджерела, а саме: "Праці І Всеросійського жіночого з'їзду при російському жіночому товаристві в Санкт-Петербурзі 10–16 грудня 1908 р." і "Праці І Всеросійського з'їзду з освіти жінок, організованого російською лігою рівноправності жінок в Санкт-Петербурзі" та з'ясувати, як саме висвітлювалися питання роздільного навчання на цих з'їздах.

Основна частина. Як зазначається в "Енциклопедичному словнику Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона" [4], з'їзди вчених і дослідників – явище недавнього походження

не тільки в Росії, але й за кордоном, проведенню яких передують організаційна діяльність особливого розпорядчого комітету, програма якого в Росії затверджується міністром народної освіти. Думка про створення першого жіночого з'їзду виникла ще у 1902 р. і належала вона Г. М. Шабановій – завідувачу Ради російського жіночого взаємоблагодійного товариства (як відомо, у кінці XIX ст. в Росії виникає низка жіночих благодійних організацій: "Товариство піклування про молодих робітниць" (1897 р.), "Товариство поліпшення долі жінок" (1899) та ін. Організаційна комісія з'їзду, з метою розширення його складу, порушила клопотання про допуск чоловіків як доповідачів. Після вирішення всіх організаційних питань 10 грудня 1908 р. в залі міської ради відбулося відкриття I Всеросійського жіночого з'їзду, програму якого ми представили у таблиці 1.

Таблиця 1

Програма I Всеросійського жіночого з'їзду

I секція Діяльність жінок в Росії на різних тере- нах	II секція Економічне ста- новище жінки та питання етики в сім'ї і суспільстві	III секція Політичне і гро- мадянське стано- вище жінки в Росії і за кордоном	IV секція Жіноча освіта в Росії
а) Просвітницька і благодійна діяльність жінок	а) Економічне ста- новище жінки	I а) Публічно-правове становище жінок	а) Історія жіночої осві- ти в Росії
б) Всеросійська жіно- ча рада	б) Етичні питання в сім'ї і суспільстві	б) Приватно-правове становище жінок	б) Початкова освіта
		в) Практика політич- ної і суспільної діяль- ності жінок	в) Середня освіта
		II а) Історичний огляд жіночого руху за кор- доном	г) Вища освіта жінок
		б) Жіноче питання в Росії до останніх років	г) Професійна освіта жінок
			д) Спільне навчання
			е) Освіта дорослих жі- нок
			є) Фізичне виховання дівчат і його значення

Джерело: систематизовано автором на основі опрацювання: [2, с. 10].

На з'їзді піднімалось і обговорювалось багато цікавих і важливих проблем. Ми у своєму дослідженні зупинимось на тих, які, на нашу думку, найбільше торкаються поставленої проблеми. Під час II засідання 11 грудня 1908 р. пані Клячкіна зачитувала доповідь "Про початкову, середню і вищу освіти в Київській губернії" [2, с. 608]. Вказуючи на велике значення приватної ініціативи, доповідач вносила пропозиції, які після обговорення і внесення деяких змін приймалися в такому вигляді: для досягнення якнайшвидшої народної освіти в Росії необхідно надати цілковиту свободу громадській та приватній ініціативам у зв'язку зі збільшенням витрат на народну освіту з боку держави та органів місцевого самоврядування; викладання в народних школах повинно відбуватися рідною для дітей мовою; програму жіночих і чоловічих середніх і вищих навчальних закладів необхідно зробити однаковою, для того щоб жінки мали права, обумовлені освітнім цензом, такі ж як і права чоловіків; право переходу з однакових факультетів у різні вищі навчальні заклади.

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на III засіданні з'їзду 12 грудня, під час якого була заслухана доповідь А. Н. Кремльова [2, с. 620], в якій наголошувалося на тому, що жінкам має бути наданий на загальних підставах вільний доступ до всіх загальних, технічних і професійних навчальних закладів нарівні з чоловіками.

І. В. Ковалевська – представниця Товариства заохочення жіночої професійної освіти – виступила з доповіддю "Про потреби професійної освіти" [2, с. 645], наголошуючи на таких положеннях, як збільшення державних субсидій на жіночі професійні школи, щоб подібно до чоловічої професійної освіти й жіноча входила до пріоритетних завдань Міністерства народної освіти. Доповідач висловила побажання щодо покращення жіночої професійної освіти, наголошуючи на необхідності створення мережі державних професійних шкіл для дівчат, відкриття у всіх великих містах Росії педагогічних навчальних закладів, які готували б учителів професійних знань, введення в учительських семінаріях підготовки вчителів для класного викладання рукоділля в школі, організації як у нижчих, так і в середніх школах уроків рукоділля і домоведення, розширення самого поняття "жіноча професійна праця".

У свою чергу професійній освіті була присвячена й доповідь Р. Б. Чернікової "До питання про організацію професійних шкіл, груп і курсів для жінок", в якій наголошувалося на необхідності відкриття професійних шкіл для жінок. На думку доповідача, самостійна праця жінок погано оплачується в зв'язку з тим, що дуже мало її галузей відкрито для них, сфера їх діяльності дуже обмежена, а більшість жіночої праці спрямовано на одні й ті ж галузі, що спричиняє переповнення окремих шкіл, і те, що більшість жінок не мають до них доступу. Тому, на думку доповідача, яка наводила позитивний зарубіжний досвід, приватна ініціатива має використовуватися і в Росії. Р. Б. Чернікова зауважила, що гарна підготовка, спеціалізація ремесла змусить саму жінку усвідомити силу і вона буде на ринку праці більш впевненою та матиме надію на достатню винагороду, що, на жаль, майже не спостерігається в Росії.

Доповідь П. Н. Аріан "Жіноча технічна освіта в Росії" [2, с. 701] акцентувала увагу на тому, що ідея жіночої технічної освіти довго не прищеплювалась, не знаходили підґрунтя у суспільстві та в самих жінок, але зростання суспільної свідомості спричинили пошук шляхів для відкриття офіційної вищої технічної освіти жінок. Офіційно політехнічні курси відкрились 15 січня 1906 р. у складі двох факультетів: інженерно-будівельного і електро-хімічного, на яких спочатку навчалось 225 слухачок, а на час з'їзду (1908 р.) їх чисельність зросла до 800 і утворилося 4 факультети. Доповідач наголошувала, що Вищі жіночі політехнічні курси побудовані за типом аналогічних чоловічих навчальних закладів, з однаковими програмами і практичними роботами. Тому, на її думку, якщо існують навчальні заклади, в яких жінка – гість, а чоловік – господар, то необхідні й такі, де жінка – господар, а чоловік – гість.

Варто зупинитися ще на одному з'їзді із жіночої освіти, який відбувся в кінці листопада 1912 р. і на початку січня 1913 р. у Петербурзі. Незважаючи на те, що він був скликаний Лігою рівноправності жінок і був з'їздом з питань освіти жінок, залишитися в цих межах він не зміг: більшість питань, які піднімалися на ньому, тлумачились із загальних, принципових точок зору на виховання і освіти.

Наголосимо на тому, що вищевказаний з'їзд розподілив свою роботу на 9 секцій: вищої освіти, середньої освіти, початкової, спільного навчання, позашкільного навчання, професійної освіти, художньої, сільськогосподарської, загальних тем. Слід зазначити, що IV секція "Жіноча освіта в Росії" I Всеросійського жіночого з'їзду (1908 р.) порушувала подібні проблеми, що й на секціях з'їзду із жіночої освіти, який мав вужче (освітнє) спрямування.

Акцентуємо увагу на тому, що на секції вищої школи П. Б. Струве у доповіді "Про завдання й типи вищої школи" [1, с. 61] наголосив на тому, що він підтримує ідею рівноправності, за якою вища жіноча освіта має тлумачитись з тих же точок зору, що й освіта чоловіків. Вища освіта має три мети: загальноосвітню, професійну, наукову. На думку доповідача, середня школа передає університетам невідготовлених людей, що принижує загальний рівень цієї школи і ускладнює наукову роботу в ній. Середня школа повинна мати свої особисті завдання, а не бути слугою вищої школи. П. Б. Струве категорично не підтримує відокремленість вищої жіночої школи від чоловічої, що, на наше глибоке переконання, є важливим проблемним питанням з'їзду. Обговорення в секції викликало суперечки і дебати. Пані Добіаш стверджувала, що вища школа має бути лише школою для наукової роботи, переслідуючи лише мету підготовки спеціалістів з різних галузей науки. Професор М. М. Покровський зазначав, що час поверхового енциклопедизму уже минув, і тому вища школа має рухатись шляхом спеціалізації, а середня, в свою чергу, має бути загальноосвітньою, яка повинна готувати людей, здатних сприймати наукові ідеї. Проблемою,

вважав професор, є той факт, що "аристократичність вищої освіти" не є можливою на даному етапі культурного розвитку, оскільки, щоб її досягти, потрібно "пройтися плугом по всій Росії і передати всю початкову і середню школи". На переконання вченого, стати освіченою людиною в середній школі неможливо, оскільки вона потребує нагальної докорінної реформи, а поки цього не сталося, має орієнтуватися на завдання загальноосвітні й бути доступною для всіх.

Вважаємо за доцільне зауважити, що в обговорення того, чи звільнила собі шлях російська жінка для застосування одержаних нею знань у вищій школі, включилися професор Варшавського університету П. В. Верховський "Значення вищої жіночої юридичної освіти" [3, с. 148], проф. А. А. Кауфман "До питання про завдання і постановку юридичної освіти у вищих жіночих школах Росії" [3, с. 158], проф. М. Я. Пергамент, пані Флейшиць, А. В. Лучинська "Про права жінок з вищою юридичною освітою займатися адвокатською діяльністю" [3, с. 194], вони акцентували увагу на важливості юридичної освіти для жінок, стверджуючи, що вони, маючи відповідну освіту, не мають прав і змоги реалізувати себе в даній професії. Професор Кауфман зазначав, що статистичні семінарії вищих курсів переповнені бажаними працівниками, але знову ж таки застарілі перешкоди стають їм на заваді.

Професор А. А. Кад'ян стверджував про неспростовно доведену придатність жінок до лікарської діяльності, наголошуючи теж на численних перешкодах, з якими вони стикаються на своєму шляху. Подібну проблему піднімала і Г. М. Шабанова (як пам'ятаємо, організатор I Всеросійського жіночого з'їзду 1908 р.) у доповіді "Жіноча лікарська освіта в Росії" [3, с. 81], Н. С. Гуревич "Діяльність жінок-лікарів у м. Москва" [3, с. 205].

Варто зазначити, що професор А. А. Кад'ян наголошував на найширшому застосуванні жіночої праці в педагогічній діяльності. Незважаючи на недостатність суто педагогічної освіти, випускниці вищих навчальних закладів працюють на посадах вчителів у середніх навчальних закладах, успішно виконуючи свої обов'язки. З'їзд справедливо наголосив на нагальній потребі створення вищих педагогічних шкіл. Адже без гарно підготовлених спеціалістів реформи початкової і середньої освіти не дадуть позитивних результатів.

Варто відмітити справедливе зауваження на з'їзді жінки-агронома, що в землеробській Росії ця галузь застосування жіночої праці має велике майбутнє. Г. Олександров говорив і про жінок-техніків, які, одержавши освіту на вищих жіночих політехнічних курсах в Петербурзі, працюють і на механічних заводах, і на залізниці, і на будівництві.

Найкращим резюме робіт секції вищої школи є одна із прийнятих в ній резолюцій: "З подякою оцінюючи самовіддану громадську роботу, яка в боротьбі з важкими перешкодами привела до створення вищої жіночої школи, тому з'їзд мав надію, що питання про вищу жіночу освіту буде правильно розв'язане тільки тоді, коли зникнуть штучно внесені обмеження щодо статі, і двері університетів будуть відкриті на рівних засадах для бажаних отримати знання осіб обох статей".

Як уже зазначалося вище, в секції середньої школи були згруповані всі найважливіші питання, її заняття привертала увагу багатьох членів з'їзду і були найчисельнішими за кількістю присутніх.

Економічні підвалини, на яких побудована середня освіта, проаналізував І. С. Ключев [1, с. 68], демонструючи таблиці, що свідчать про мізерне фінансування державою середньої освіти. Незначна кількість шкіл, висока плата за навчання роблять цілком недоступною середню освіту для демократичних верств населення: тільки 0,05 % селян можуть відвідувати середню школу. Інший доповідач пан Малиновський зазначив, що, будучи зобов'язаними своїм існуванням майже виключно піклуванням місцевих товариств, жіночі гімназії та прогімназії справедливо заслуговують підтримки державного казначейства, оскільки освіта жінок стала такою ж потребою, як і чоловіків.

У свою чергу, В. А. Герд [1, с. 74] наголошував на тому, що закон 19 грудня 1911 р. про надання жінкам прав здавати екзамени при випробувальних комісіях змушує жіночі гімназії копіювати програми чоловічих гімназій. На думку вченого, виникла нагальна потреба на законодавчому рівні переглянути програми обох шкіл – чоловічої і жіночої. Секція виробила такі положення:

1) Потребою сьогодення є рівність у правах чоловічої та жіночої шкіл. 2) Перетворення існуючих програм жіночих гімназій на класичні за програмами чоловічих гімназій є вкрай небажаним через недосконалість навчального плану чоловічих гімназій. 3) Створення абсолютно нового зразкового плану середньої школи, згідно з яким могли б відкриватися нові та перетворюватися нині існуючі як чоловічі, так і жіночі, маючи тим самим і рівні права й тотожні навчальні плани. 4) Середня школа є закінченою, вона прагне дати своїм учням загальний розвиток і загальну освіту, має готувати їх до вищого навчального закладу. 5) Необхідна організація вищих навчальних закладів, які готували б вчителів середньої школи.

Проблему принципів, якими має керуватися середня школа при підготовці навчальних планів, порушив Я. Я. Гуревич у доповіді "Про гнучкість навчальних планів в середній школі" [1, с. 75]. Важливим, на нашу думку, було обговорення питання про взаємозв'язок початкової і середньої освіти, адже з 1905 р. змінився тип початкової освіти, яка підійшла впритул до середньої: 3-річна школа перетворилася на 4-річну. Тому саме життя виробило поєднання принципів закінченості й наступності шкільних курсів початкових і середніх шкіл. З'їзд приходиться до висновку, що до вищої освіти мають існувати три сходинки загальної освіти: перша має відповідати сучасній початковій школі, друга – вищій початковій чи 4 класам середньої школи, третя – наближатися до старших класів середньої школи. Кожна зі сходинок має бути закінченою справою, і перехід має здійснюватися вільно без екзаменів. Це відкриє двері до середньої школи всім демократичним верствам населення, які не мали змоги в ній навчатися не тільки через її дорожнечу, а й через труднощі підготовки для вступу до неї.

Наголосимо, що при обговоренні вищезазначеної проблеми особливо вражала солідарність у поглядах вчених на необхідність реформи середньої школи.

Підкреслимо, що у секції сільськогосподарської освіти варті уваги доповіді Н. П. Долгової "Про жіночу сільськогосподарську освіту в Росії", Ю. В. Курута-Терпугової "Про постановку нижчої сільськогосподарської жіночої освіти" [3, с. 223], в яких наголошувалось на важливості сільськогосподарської освіти для жінок, які живуть в землеробській країні, де 80 % населення займається сільським господарством, звідси, на думку дослідниці, й відповідь на питання: "Чи потрібна сільськогосподарська освіта для жінок в Росії?"

Висновки. Отже, вищевикладене дає підстави стверджувати, що аналізовані нами з'їзди були спрямовані на розв'язання проблем жіночої освіти (економічне, політичне становище жінок, різноманітна діяльність жінок в Росії та за кордоном та ін.). Щодо освіти чоловіків, яка теж мала свої суперечності, проблеми, які потребували вирішення, то на аналізованих нами з'їздах вони не порушувались, а згадувались лише в контексті розгляду проблем жіночої освіти.

Все ж варто відмітити, що ці з'їзди були унікальними історичними явищами, які сприяли розширенню світогляду жінок, показали рівень можливостей, організаційних здібностей, затвердили ідею про можливість жінок самостійно вирішувати свої проблеми.

Література

1. Кускова Е. Первый всероссийский съездъ по женскому образованию (хроника) / Е. Кускова // Вѣстникъ воспитанія, 1913. – № 2. – С. 55–90.
2. Труды I-го Всероссийскаго женскаго съѣзда при русскомъ женскомъ обществѣ въ С.-Петербурѣ 10–16 декабря 1908 года. – С.-Петербургъ, 1909.
3. Труды I-го Всероссийскаго Съѣзда по Образованію Женщинъ, организ. Россійск. Лигой Равнопр. Женщинъ въ С.-Петербурѣ. – С.-Петербургъ, 1914. Т.1. – 1914.
4. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [10.05.2013 http://www.vehi.net/brokgauz/](http://www.vehi.net/brokgauz/). – Загол. з екрану. – Мова рос.